

The LNMA has 11 of the 13 paintings by Szymon Czechowicz that were painted for the Benedictine St Catherine's Church in Vilnius. The museum received them in 1974 and thus far, seven have been restored. The offer to organise an international exhibition in Krakow and Vilnius in 2019 to commemorate 330 years since the birth of Czechowicz served as the stimulus to restore his *Saint Gertrude*. The painting arrived at the Pranas Gudynas Centre for Restoration in 2018, whereupon its microbiological contamination and the acidity of the canvas

were assessed; this was followed by physical research, a FTIR spectrum analysis and morphological, microchemical, histochemical and stratigraphical analyses were conducted. The painting was completely restored by Birutė Miškinienė, who holds the highest qualification in easel painting restoration, and the easel painting restoration expert Inga Petkutytė. Now restored to its initial quality, *Saint Catherine* was exhibited in 2020 at the exhibition *Genius of the Baroque*. Szymon Czechowicz (1689–1775), held at the National Museum in Krakow.

Simono Čechavičiaus paveikslas „Šv. Gertrūda“ ir jo restauravimas

Dalia Tarandaitė, Inga Petkutytė, Dalia Panavaitė, Tomas Ručys

Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje saugoma 11 iš 13 Vilniaus benediktinių Šv. Kotrynos bažnyčiai nutapytų Simono Čechavičiaus paveikslų. Į muziejų jie pateko 1974 m., po vagystės sandėliu paverstoje bažnyčioje. Du tuomet pagrobti paveiksai („Šv. Skolastikos mirtis“ ir „Šv. Pranciška Romietė“) taip ir nebuvo rasti.

Muziejuje paveiksai buvo konservuoti ir pradėti restauruoti. 1988–1990 m. Prano Gudyno restauravimo centre restauruotos drobės „Švč. Trejybė“, „Šv. Benedikto mirtis“, „Šv. Valburga“. 2007–2015 m., planuojant paveikslus grąžinti į altorius, restauruotos drobės „Šv. Kotrynos sužadėtuvs“, „Šv. Benediktas“, „Šv. Skolastika“, „Nekaltai Pradėtoji Švč. Mergelė Marija“. Septyni pirminę išvaizdą atgavę Šv. Kotrynos bažnyčios paveiksai kaip vientisa visuma pirmą kartą po

bažnyčios uždarymo 1946 m. buvo parodyti 2015 m. birželio 19–2016 m. rugsėjo 11 d. Taiskomosios dailės ir dizaino muziejuje veikusioje Prano Gudyno restauravimo centre restauruotų kūrinių parodoje „Prieš... ir po...“

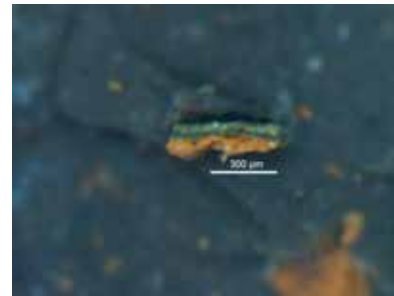
Dėl iškilusių sunkumų paveiksai į bažnyčios altorius negrįžo iki šiol. Tačiau jų restauravimo darbai nesustojo. Akstinu imtis restauruoti dar vieną Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčios paveikslą tapo kolegų iš Krokuvos nacionalinio muziejaus viešnagė Vilniuje ir jų pasiūlymas 2019 m. Krokuvoje bei Vilniuje surengti S. Čechavičiaus 330-osioms gimimo metinėms skirtą tarptautinę parodą. Pasiūlymas buvo sutiktas labai palankiai. Iki parodos atidarymo dar buvo laiko, todėl nuspręsta jai restauruoti dar vieną S. Čechavičiaus drobę – „Šv. Gertrūdą“.

>
 Simonas Čechavičius
 (1689–1775)
 Šv. Gertrūda
 XVIII a. vid.
 Drobė, aliejus
 Paveikslas prieš
 restauravimą
 Fot. Vilma Šileikienė

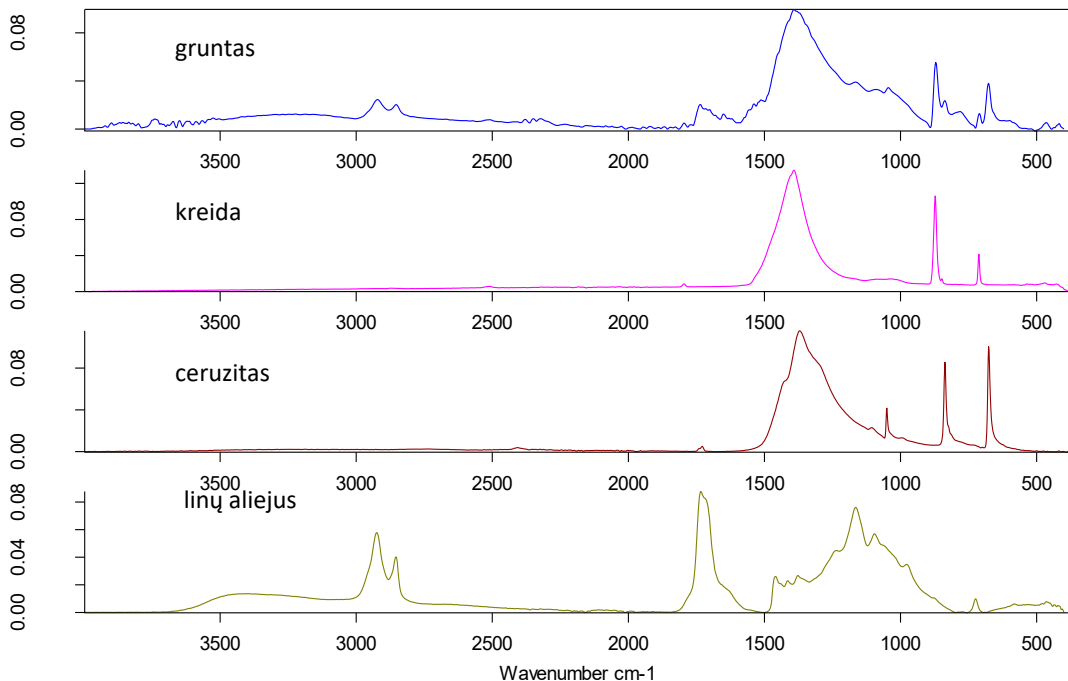

Šis kūrinys pasirinktas neatsitiktinai. Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje saugomas parengiamasis šio paveikslu eskizas (ČDM, Mg-1839), po dailininko mirties atitekęs jo giminaičiui Antanui Smuglevičiui, o XIX a. patekęs į Tyzenhauzų rinkinius Pastoviuose, vėliau Rokiškyje. Neišliko, tačiau iš fotografijos žinoma ir nedidelio formato aliejinis šio paveikslu studija – *modello*, kurią prieš pradėdamas tapyti dailininkas pateikė užsakovui patvirtinti. Ją su kitais S. Čechavičiaus kūriniais įsigijo dailininko mecenatas Vaclovas Rževuskis. Apie 1915–1918 m. „Šv. Gertrūdos“ *modello*, kabančią S. Čechavičiaus kūriniais skirtame Podhorcų rūmų Žaliajame kambaryje, įamžino, kaip spėjama, fotografas Tadeusz Szydlowski (fotografija saugoma Jogailos universiteto Dailės

>
 Mėginio, paimto nuo žalios angelo skraistės, tapybos skerspjūvio nuotrauka (fotografuota per mikroskopą, padidinus 50 kartų): 1 – gelsvai rausvos spalvos gruntas sudarytas iš kreidos, švino baltojo, ochros (sienos), baltyminės kilmės klijų ir aliejaus; 2 – trys žalios spalvos aliejiniai dažų sluoksniai sudaryti iš Berlyno mėlynojo, švino baltojo ir ochros pigmentų bei aliejaus

>
 Palyginamųjų grunto medžiagų – linų sėmenų aliejaus, ceruzito ir kreidos – FTIR spektrai

Paveikslo ir rentgenogramos fragmentas, raudonos strėlytės nurodo pertapytas vietas

> Paveikslo fragmentas, apšviestas ultravioletiniais spinduliais, raudonomis strėlytėmis nurodyti tekste paminėti nubėgimai

istorijos instituto fototekeje, inv. Nr. IHSUJ P 018010)¹. Piešinyje tušu, aliejinėje studijoje ir baigtame paveiksle atpažįstame tą pačią kompoziciją, tačiau detalės skiriasi. Tai suteikia papildomos informacijos apie S. Čechavičiaus darbo metodą ir kūrybinius ieškojimus.

1753–1759 m. pagal architekto Jono Kristupo Glaubico projektą sumūrytiems ir vilniečių skulptorių Juozapo Voščinskio, Jono bei Juozapo Hedelių skulptūromis papuoštiems Šv. Kotrynos bažnyčios altoriams nutapyti paveikslai buvo svarbiausias S. Čechavičiaus užsakymas Vilniuje ir įspūdingiausias šio dailininko sukurtas altorinių paveikslų ansamblis dabartinėje Lietuvos teritorijoje. Be Šv. Kotrynos bažnyčios drobių, panašiu metu S. Čechavičius nutapė paveikslų ir kitoms po didžiojo 1737 m. gaisro atstatomoms Vilniaus bažnyčioms. Dėl šios priežasties pirmosios dailininko monografijos autorė Józefa Oranska iškėlė hipotezę, kad 1756 m. Poznanėje nutapęs jėzuitų užsakytus paveikslus S. Čechavičius atvyko į Vilnių ir kurį laiką čia gyveno bei dirbo². Archyvinių dokumentų, patvirtinančių S. Čechavičiaus buvimą Vilniuje, nėra, apskritai XVIII a. 6 dešimtmetis yra mažiausiai ištyrinėtas dailininko kūrybos periodas³. Veikiausiai užsakovų pakviestas S. Čechavičius lankėsi Vilniuje, bet vargu ar šiame mieste užsibuvo ilgiau – 1754 m. dailininkas dar buvo Varšuvoje, 1755–1756 m. dirbo Poznanėje, 1756 m. birželį

ir 1757 m. sausį vėl minimas Varšuvoje⁴. Didelę dalį užsakymų Vilniaus bažnyčioms jis galėjo atlikti ne Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinėje, o savo dirbtuvėje Varšuvoje. Greičiausiai ten buvo nutapytos bei į Vilnių atvežtos ir Šv. Kotrynos bažnyčios drobės.

Iš Vilniaus benediktinių vienuolyno kronikos žinome, kad už rekonstruojamos Šv. Kotrynos bažnyčios interjerą atsakinga buvo abatė Matilda Hilzenaitė, užsakusi ir 1759 m. šventovei nupirkusi 13 S. Čechavičiaus paveikslų. Greičiausiai ji, padedama kunigų teologų, sukūrė ir altorių ikonografinę programą, kurioje atspindėjo benediktinių pamaldumas Švč. Trejybei, Švč. Jėzaus Širdžiai, Nekaltai Pradėjajai Švč. Mergelei Marijai, ordino šventiesiems. S. Čechavičius užsakovų pateiktą ikonografinę programą įgyvendino puikiai – sukūrė įspūdingą reginį, kuriame persipynė dangiška ir žemiška sferos, šventųjų maldos, vizijos ir regėjimai.

Svarbią vietą Vilniaus benediktinių pamaldume ir jų bažnyčios dekoro ikonografinėje programoje užėmė per mistines patirtis išgyvenamo glaudaus ryšio su Dievu, arba „mistinės santuokos“, tema. Be bažnyčios titulą atspindinčio didžiojo altoriaus paveikslo, kuriame S. Čechavičius pavaizdavo šv. Kotrynos mistines sužadėtuves su kūdikiu Jėzumi, šią temą dailininkas plėtojo presbiterijoje stovėjusių altorių, skirtų didžiosioms viduramžių mistikėms, vienuolėms benediktinėms šv. Gertrūdai ir

¹ <http://www.fototeka.ihs.uj.edu.pl/navigart/node/119336> (žiūrėta 2020 12 16).

² Oranska J., *Szymon czechowicz 1689–1775*, Poznań, 1948, p. 16, 83–90.

³ Michalczyk Z., *Geniusz baroku. Szymon Czechowicz (1689–1775)*, Kraków: Muzeum narodowe w Krakowie, 2020, p. 160.

⁴ *Ibid.*

Paveikslas po restauravimo
Fot. Antanas Lukšėnas

šv. Matildai, paveikslų kompozicijose. Abi šventosios daug prisidėjo prie Švč. Jėzaus Širdies kulto sklaidos, todėl S. Čechavičiaus tapytuose paveikluose buvo pavaizduotos reginčios viziją, kad Jėzus Kristus joms įteikia meile liepsnojančią savo širdį. Kaip ir kitiems priešpriešais stovėjusiems altoriams, dailininkas pasirinko veidrodines viena kitos atžvilgiu šv. Gertrūdos ir šv. Matildos paveikslų kompozicijas. Vienuoles jis pavaizdavo profiliu, klūpančias priešais Jėzų („Šv. Gertrūda“) ir Švč. Mergelę Mariją su vaikišku Jėzumi („Šv. Matilda“).

Paveikslą „Šv. Gertrūda“ palyginę su M. K. Čiurlionio dailės muziejuje saugomu piešiniu, matome, kad širdies įteikimo motyvas jame atsirado kompoziciją tobulinant ir ją derinant su užsakovu. Pirminiame kompozicijos variante Jėzų dailininkas pavaizdavo rodantį į šv. Gertrūdos širdį, kaip meilės buveinę, o šv. Gertrūdą – uždėjusią rankas ant krūtinės ir tarsi atveriančią savo širdį dieviškai meilei. Aliejinėje studijoje, kaip ir baigtame paveiksle, Jėzaus rankose atsirado liepsnojanti širdis, o šv. Gertrūdos rankos ant krūtinės maldingai susiglaudė. Antras pakeitimas – vėlesniuose kompozicijos variantuose dailininkas dar aiškiau išskyrė vizijų vaizdavimui būdingas žemiškąją ir dangiškąją sferas. Aliejinėje studijoje ir baigtame paveiksle Jėzų jis pavaizdavo sėdintį debesyse daug aukščiau nei piešinyje. Atsiradus daugiau erdvės apatiniame dešiniajame kompozicijos kampe, vietoje vieno angeliuko dailininkas nutapė du. Kadangi vienas iš jų vaizduojamas laikantis knygą, aliejinėje studijoje ir baigtame paveiksle neliko knygos už šv. Gertrūdos stovinčio angelo rankose. Nedidelius kompozicijos pakeitimus S. Čechavičius darė ir jau patvirtinus aliejinę studiją. Palyginę ją su baigtu paveikslu matome, kad viršutiniame dešiniame kompozicijos kampe neliko dviejų angeliukų galvučių. Jas dailininkas perkėlė į apatinę paveikslo dalį – į debesį, ant kurio sėdi Jėzus.

PAVEIKSLO BŪKLĖ PRIEŠ RESTAURAVIMĄ

Į Prano Gudyno restauravimo centrą paveikslas buvo atvežtas 2018 m. Apžiūrint konstatuota, kad medinis nepaslankios konstrukcijos porėmis (jo kampai suklijuoti ir sukalti) yra pakankamai gerai išlikęs. Drobės pluošto tyrimai parodė, kad

Simonas Čechavičius
(1689–1775)
Šv. Gertrūda. XVIII a. vid.
Popierius, tušas, piešinys,
24,7 × 13,3 cm
Nacionalinis M. K. Čiurlionio
dailės muziejus, Mg-1839
Fot. Antanas Lukšėnas

paveikslas buvo nutapytas ant dvynio pynimo kanapių pluošto drobės, per vidurį vertikaliai susiūtos iš dviejų vienos rūšies audinio gabalų. Ši drobė vidutinio storio, išausta labai retai (8×6 siūlai/cm²). Ruošiant drobę tapymui, pirmasis jos įkljinimo sluoksnis buvo atliktas nekokybiškai, todėl didelės audinio akutės neužsipildė klijais – apžiūrint visas paveikslas švietė it rėtis. Daugelyje vietų skylutės buvo pilnos rusvo grunto, kuris kiaurai persisunkė į nevaizdinę paveikslo pusę.

Apžiūros metu taip pat nustatyta, kad paveikslo formatas nesutampa su sudėtinga porėmio konfigūracija – autorinė tapyba užlenkta paveikslo šonuose ir viršutinėje dalyje. Tai leido manyti, kad ant porėmio paveikslas buvo ištemptas jau nutapytas, galbūt taikant jį prie altoriaus nišos (tai patvirtina prielaidą, kad paveikslas buvo nutapytas ne Vilniuje). Visas tapybos paviršius buvo suskaldėjęs smulkiais krakeliūromis, drobė atsipalaidavusi,

deformuota. Ryšys tarp dažų, grunto ir paveikslo pagrindo buvo patenkinamas. Didesni įplyšimai su dažų, grunto ir drobės fragmentų netektimis buvo matomi ties šv. Gertrūdos ranka, ant Kristaus skraistės ir paveikslo apačioje. Daug smulkių tapybos ištrupėjimų buvo visame paveikslo plote, nemažai ir mechaninių tapybos sluoksnio nubrozdinimų, vietomis iki drobės. Labiausiai sunykusi atrodė apatinė paveikslo užlanka – daugelyje vietų išplyšusi, drobė atspurus. Visa paveikslo vaizdinė pusė buvo apšaškyta kreidininiais dažais, vietomis vašku. Abi paveikslo pusės labai dulkėtos ir nešvarios.

PAVEIKSLO TYRIMAI

Norint pasirinkti tinkamą restauravimo metodiką, pirmiausia buvo atlikti išsamūs kūrinio tyrimai⁵. Siekiant išsiaiškinti paveikslo būklę, buvo patikrintas jo mikrobiologinis užterštumas ir pamatuotas drobės rūgštingumas (pH). Fizikiniai tyrimai ultravioletiniais (UV) ir rentgeno (R γ) spinduliais atskleidė lako paviršiaus ypatumus, užtapytus, kompozicinius skirtumus. FTIR spektrinės, morfologinės, mikrocheminės, histocheminės ir stratigrafinės analizės metodai parodė S. Čechavičiaus tapybos technikos ypatumus, naudotas medžiagas, spalvų paletę.

Atlikus paveikslo mikrobiologinius tyrimus paaiškėjo, kad užterštumas grybų sporomis nėra gausus. Vaizdinėje pusėje aptikta *Sporotrix shenckii* C. F. Perkins ir *Rhizopus stolonifer* (Ehremb. Ex Fr.) Vuill, o nugarinėje pusėje – *Cladosporium herbarum* (Pers) rūšies grybų. Drobės pH buvo 5,77.

Dar 1988 m. Prano Gudyno restauravimo centre buvo atlikta paveikslo rentgenograma (tyrimą atliko Arūnas Bėkšta), 2018 m. kūrinyje tirtas UV spinduliais (tyrimą atliko Tomas Ručys). Rentgenograma parodė, kad paveikslo kompoziciją S. Čechavičius tobulino ir pradėjęs tapyti. Joje gerai matomi trys kompozicijos pakeitimai – pakeista už šv. Gertrūdos stovinčio ir pastoralą laikančio angelo kairės rankos padėtis, koreguotas šv. Gertrūdos rankų gestas, Kristus apsiausto klostės ties juosmeniu.

Apšvietus kūrinių UV spinduliais, fotografuotas liuminescuojantis tapybos sluoksnio paviršius, stebėta jo paviršių dengiančio lako liuminescencija. UV tyrimas atskleidė, kad paveikslo lako paviršius švyti labai blankiai.

5

Biologinius tyrimus atliko Irena Bubiniė, cheminius – Dalia Panavaitė, rūgštingumo (pH) nustatymo – Rūta Butkevičiūtė, fizikinius – Tomas Ručys.

Lako sluoksnis labai sunykęs ir nebeatlieka apsauginės funkcijos. UV spinduliuose labiau išryškėjo įvairūs tapybos paviršiaus defektai, aptaškymai, įbrėžimai ir kiti mechaniniai pažeidimai, per visą paveikslą nutįsę neaiškios kilmės nubėgimai.

Cheminiai tyrimai parodė, kad paveikslo gruntas yra vienasluoksnis, gelsvai rusvo atspalvio, emulsinis. Grunte aptikta švino baltojo pigmento ceruzito pavidalu, kreidos ir ochros (sienos) pigmento, pasitaikė rudai raudonos spalvos pigmento (ochra, degtoji siena) gabaliukų. Grunto rišiklis – džiūstančiojo aliejaus ir baltyminės kilmės klijų mišinys. Tapyba aliejinė, daugiasluoksnė. Dažuose aptikti šie pigmentai: švino baltasis, Berlyno mėlynasis, žalias – Berlyno mėlynojo ir geltono pigmentų mišinys, Neapolio geltonasis, cinoberis, rudoji ochra. Paveikslo tapybos daugiasluoksniskumą iliustruoja mėginio, paimto nuo žalios angelo skraistės, tapybos skerspjuvio nuotrauka.

PAVEIKSLO RESTAURAVIMAS

Prano Gudyno restauravimo centre paveikslas buvo visiškai restauruotas. Šį darbą atlikti patikėta aukščiausios kvalifikacinės kategorijos molbertinės tapybos kūrinių restauratorei Birutei Miškinienei ir molbertinės tapybos kūrinių restauravimo ekspertei Ingai Petkutytei. Visi restauravimo etapai buvo dokumentuojami fotografijomis (fotografė Vilma Šileikienė).

Pirmiausia išvalytos gausios dulkių ir purvo sankaupos po užlankomis ir porėmiu, vėliau paveikslas dezinfekuotas. Pasitarus nuspręsta

autorinio porėmio nekeisti nauju, todėl drobės deformacijas lyginti ir tapybos sluoksnius tvirtinti teko paveikslo nenuėmus nuo porėmio. Taip išsaugotas svarbaus paveldo objekto autentiškumas ir išvengta papildomo mechaninio paveikslo traumavimo. Drobė tapo elastingesnė, deformacija išsilygino puikiai. Pakartotinai sutvirtinta tapyba viršutinėje ir šoninėse užlankose. Kadangi užlankos buvo gana plačios, išlyginus deformacijas, prie porėmio jos pritvirtintos vinutėmis. Valant gausias purvo sankaupas po apatine užlanka, suklijuojant drobės išplyšimus, į tapybos pagrindui naudotos drobės sunykusias vietas tvirtinant naujos drobės gabalėlius, kūrinių teko atpalaiduoti nuo porėmio. Tapybos netekčių vietas, naujai įtaisyti drobės fragmentai padengti restauraciniu gruntu, savo sudėtimi ir spalva artimu autoriniam gruntui. Nuvalius paviršinius nešvarumus, gruntuotos vietos retušuotos – iš pradžių akvarele, vėliau, retušą užbaigiant, nuriebalintais aliejiniiais dažais. Baigto restauruoti paveikslo vaizdinė pusė padengta apsaugine lako danga.

S. Čechavičiaus kūrybai skirtos didžiulės tarptautinės parodos organizaciniai darbai užtruko ilgiau, nei planuota. Iki dailininko jubilėjaus parodos surengti nespėta, tačiau 2020 m. spalio 16 d., nepaisant kultūrinį gyvenimą paralyžiavusios pandemijos, paroda „Baroko genijus. Simonas Čechavičius (1689–1775)“ Krokuvos nacionaliniame muziejuje buvo atidaryta. Jos centre, kartu su kitais Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje saugomais ir jau restauruotais Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčios paveikslais, buvo eksponuojama ir ką tik pirminį vaizdą atgavusi drobė „Šv. Gertrūda“.